

Svenska industriella framtidsproblem.

Föredrag vid Klubbens årsmöte den 5 dec. 1942 av Docenten
Ingvar Svennilson.

I denna församling behöver väl knappast framhållas den roll, som industrien spelar inom den svenska folkförsörjningen. Jag skall emellertid tillåta mig att nämna ett par siffror. Mer än $\frac{1}{3}$ av den svenska befolkningen finner numera sin utkomst i industriell verksamhet om däri även inräknas byggnadsindustri och hantverk. Denna detalj förtjänar genom sin insats mer än hälften av landets nationalinkomst. Industriens betydelse som inkomstskapande faktor ökas ytterligare, om hänsyn tages dels därtill, att inkomster genom olika subventioner och regleringar överflyttas till jordbruksbefolkningen, dels därtill, att övriga befolkningsgrupper till stor del äro sysselsatta med att transportera, distribuera och försäkra industriens råvaruprodukter samt med att administrera de samhällen, som uppstått kring industriföretagen. Ytterligare vill jag erinra om, att 90 % av de varor, som Sverige exporterade förra kriget, hade undergått industriell förädling. Det framgår av dessa siffror utan vidare, att den svenska industrien spelar en dominerande roll i den svenska folkförsörjningen.

De siffror, jag nyss nämnde har jag emellertid här velat anföra, främst för att därmed fastslå, att en näringsgren, som spelar en så framträdande roll inom det svenska näringslivet sådant det nu gestaltar sig, också måste bli av avgörande betydelse för landets framtida ekonomiska utveckling. En sådan uppfattning grundar sig emellertid givetvis icke endast på det anförda storleksförhållandet mellan olika näringsgrenar utan framförallt på den grundläggande uppfattningen, att ett fortsatt ekonomiskt framåtskridande liknandet det, vi hittills upplevat här i landet, i främsta rummet är beroende av en fortsatt industrialisering. Att industrialisera produktionen är ju den nya metod, som mänskligheten för omkring 100 år sedan mera allmänt började utnyttja för att därigenom uppnå ett bättre resultat av sina arbetsinsatser. Industrialisering och ekon. framåtskridande äro helt enkelt identiska begrepp.

När Ingeniörsklubben i Falun anmodat mig att inleda en diskussion av ämnet »Svenska industriella framtidsproblem» har den därmed givit mig en utgångspunkt för min framställning, nämligen den att den anser det lönt att även i dessa osäkra tider diskutera vår ekonomiska framtid. — Ett stort intresse för dessa problem har ju med växande styrka gjort sig gällande i alla länder och då främst i de krigförande. Diskussionen av dessa problem i Tyskland, England och Amerika har ju i många olika upplagor spritts även till oss. Vi tillhöra visserligen ett mindre, neutralt land, som inte har några krigsmål att fixera. Men detta bör inte hindra, att vi söka fixera våra fredliga arbetsuppgifter. Visserligen bli dessa beroende av hur världsekonomin kommer att gestalta sig efter kriget, men i många grundläggande avseenden ha vi möjligheter att utstaka vår egen politik. Detta är, såvitt jag förstår, den ena självklara utgångspunkten för diskussionen här i dag.

Den andra, kanske mindre självklara är den, att industriens ledande män ha ett enskilt och gemensamt ansvar för att landets viktigaste näringsgren även i fortsättningen undergår en utveckling, som tjänar hela landets intressen. I dagarna ha 120 ledande engelska industrimän framlagt ett program för den engelska industriens utveckling efter kriget. De framhålla där, att industrien har ett trefaldigt ansvar, inför konsumenterna, inför sina anställda och inför dem, som tillskjuta kapital i företagen. Den sistnämnda ansvarigheten har ju alltid varit erkänd. Jag tror ej heller, att den svenska industrien i stort sett kan mera allvarligt förebrås att under sin historia ha försummat de båda övriga. Men det är alldeles tydligt, att på samma sätt som nu kommer till uttryck i de engelska industrimännens program de svenska industriledarnas känsla av ansvar gentemot anställda och konsumenter, med andra ord, gentemot hela det svenska folkshuset, har blivit alltmera framträdande. Samhället har i vårt land givit företagaren en betydande rörelsefrihet. Han är en diktator, som utövar sin makt inom de gränser, som samhället har uppdragit. Men den uppfattningen har också alltmera trängt igenom, att med denna frihet äro förknippade förpliktelse att föra utvecklingen vidare och detta i en sådan riktning, som gagnar hela folkshuset. Det är mot bakgrunden av denna ökade ansvarskänsla, som jag menar, att en diskussion rörande den svenska industriens framtidsproblem bör föras.

Vad man än väntar sig av efterkrigstiden kan väl alla vara eniga om en ganska trivial sak, nämligen att världen då kommer att se helt annorlunda ut än före kriget. Redan detta ba-

nala faktum ställer emellertid industrien inför två mycket bestämda krav. Det ena är, att den måste vara mäktig en betydande rörlighet för att snabbt kunna anpassa sig till nya världsläget. — När det gällt att anpassa sig till avspärrningens speciella förutsättningar, har ju industrien just visat en imponerande rörlighet. Jag behöver här endast nämna omställningen till rustningsproduktion och gengasdrift för att belysa, vad jag menar. Det finns emellertid anledning diskutera, hur denna rörlighet eller, annorlunda uttryckt, snabbhet i anpassningen skall kunna ökas. Ett andra krav, som synes bilda en lika självskriven förutsättning för att industrien lyckligt skall kunna genomgå efterkrigstidens svårigheter är, att den står på toppen av effektivitet. Är industrien verkligen effektiv, finns det all anledning tro, att den skall komma ned på fötterna, vilka ekonomiska omvälvningar, som än komma att gå fram över världen.

Vill man något närmare tränga in i de problem, som kunna uppstå för industrien efter kriget, kan det vara lämpligt, att som en bakgrund ställa upp för sig utvecklingen efter första världskriget. Sedan en kort stagnation inträtt efter fredsslutet år 1918 följde som bekant en kortvarig och hektisk inflationsperiod, som för industriens del mera tog sig uttryck i höjda priser än i ökad produktion. På hösten 1920 avbröts emellertid denna korta inflationskonjunktur av ett allmänt prisfall med åtföljande depression, i fråga om sina ekonomiska verkningar en av de svåraste, det svenska näringslivet upplevat. Dessa häftiga konjunktursvängningar kunna betraktas som efterdyningar till världskrigets omvälvningar, där påfyllnaden av tömda varuförråd samt det kaos, som inträtt i fråga om valutor och penningvärdet, spelade den mest framträdande rollen. Först därefter inträdde en mera varaktig återhämtning, en rekonstruktionskonjunktur, i flertalet länder. För Sveriges del kom detta förnyade uppsving relativt tidigt, det blev av betydande styrka och varaktighet och ledde fram till en kulmen mot slutet av 1920-talet, som har förhållits med beteckningen »Sveriges andra stormaktstid». Många orsaker bidro givetvis till att uppsvinget kom i gång så snabbt och fick en sådan styrka. Jag skall här icke närmare ge mig in på den roll, som den svenska valutapolitiken därvid spelade. Tydligt är emellertid, att det var det snabba industriella uppsvinget, som framförallt gjorde det möjligt för Sverige att övervinna krisen. Högkonjunkturen under 1920-talet bars framförallt upp av uppsvinget i vissa av våra exportnäringar. Redan fem år sedan uppsvinget hade börjat, d. v. s. år 1926, hade ekspor-

ten av sulfatmassa stigit till det tredubbla i jämförelse med förkrignivån. Exporten av papper hade ungefär fördubblats. Även exporten av verkstadsprodukter steg till en betydande nivå. Vad gäller pappersmassa och papper var det framförallt Förenta Staterna, som nu erbjöd en marknad, till vilken ingen motsvarighet funnits före kriget. De kontinentala marknaderna förlorade samtidigt i betydelse.

På andra områden medförde rekonstruktionskonjunkturen efter första världskriget betydligt större svårigheter. För den svenska järnindustrien uppstod exempelvis svårösta anpassningsproblem. Exporten av järn och stål hade ännu år 1926 knappast stigit över förkrignivån. Konkurrensen från utlandet hade starkt ökat. Lösningen på detta problem blev för järnindustriens del en snabb omställning i riktning mot höjd kvalitet.

En annan belastning på industrien utgjorde 8-timmarsdagen, en frukt av den sociala välfärdsolitik, som följde kriget i spåren.

Denna utveckling av arbetsmarknaden och industriens ökade svårigheter på olika marknader möttes emellertid genom en djupgående teknisk rationalisering av industrien, vilken i många fall förenades med en organisatorisk nydaning av dess verksamhet. Utmärkande för denna tid var bl. a. en framträdande tendens till ökad driftskoncentration. Många företag, som ej kunde stå på egna ben, gingo antingen under eller sammanslogs i koncerner, inom vilka en ofta hårdhänt konsolidering och koncentration av driften genomfördes.

Industrien gick sålunda lyckligt genom krisen fram mot en allmän expansion tack vare de nya exportmarknader, som kunde erövrats, och den genomgripande effektivisering, teknisk och organisatorisk, som snabbt genomfördes.

Man har knappast anledning vänta sig, att anpassningen till efterkrigstidens förhållanden denna gång skall bli lättare, när freden en gång kommer. Omvälvningarna i världen bli sannolikt icke mindre djupgående. Kriget kan ju också bli längre, vilket i och för sig måste medföra djupare omvälvningar i de olika ländernas ekonomiska liv. En ökad ekonomisk belastning av industrien hotar även denna gång icke i form av en förkortad arbetstid utan i form av skatter, svärande mot den statliga skuldsättningen under kriget.

Vilka möjligheter finnas då att på samma sätt, som under mellankrigsperioden få till stånd ett fortsatt framåtskridande inom svensk industri? Vilka vägar, som därvidlag kunna komma att betradas, är nu omöjligt att förutse. Det kan emellertid

måhända vara nyttigt att göra klart för sig, att ett par av de vägar, som vår industri tidigare följt, icke längre stå öppna eller i varje fall icke längre äro lika lätt framkomliga som tidigare. Skogsindustrierna ha ju under hela mellankrigsperioden i hög grad bidragit till den snabba industriella expansionen. Vi såg, hur pappersmassan och papperet hjälpte till att dra oss upp ur dyn efter första världskriget. Den möjligheten står inte längre öppen. Skogsindustrien kan icke längre expandera kvantitativt i gamla banor därför att råvarutillgången är begränsad. Även en expansion på andra exportmarknader måste sannolikt möta hinder, som uppstått genom den snabba industrialiseringen i de transoceaniska länderna.

När den svenska exporten under 1930-talet mötte växande hinder i form av olika handelsrestriktioner, som vuxit fram under världsdpressionen i början av detta århundrade, slog den svenska industrien in på andra expansionsvägar. Man fullföljde därvid ett gammalt tema, som faktiskt bildat ett grundtema i den svenska industrialiseringen alltifrån dess barndom vid mitten av 1800-talet. Den industrialisering, som inträtt sedan dess, har ju framförallt inneburit, att svenskar farit ut i världen, ha studerat och lärt sig hur produktionen har bedrivits samt ha farit hem och omsatt sina lärdomar i praktiken. (Lärdomarna ha naturligtvis även inhämtats på andra vägar.) På detta sätt har den ena tillverknigen efter den andra flyttats in i landet. De utländska konkurrenterna ha slagits ut från den svenska marknaden. Detta har varit möjligt därför, att vi, trots att vi inte ha några kolonier, ha haft fri tillgång till världens råvaror, ofta till ett ganska billigt pris. Denna utveckling har fortsatt ända in i den nuvarande krigshushållningen och den tog särskilt stark fart under 1930-talet, då utlandet i så stor utsträckning vägrade att köpa våra färdiga varor. När exporten ej kunde utvecklas, inriktade man sig på hemmamarknaden. När kriget bröt ut hade denna inflyttning av utländsk förädlingsindustri utvecklats så långt, att denna process kunde betraktas som i det närmaste avslutad. Sverige var då i den bemärkelsen ett så höginustrialiserat land, att det var föga beroende av import av färdigvaror. Även denna väg mot ökad grad av självförsörjning är sålunda i huvudsak stängd för oss efter kriget.

Vill den svenska industrien fullfölja sin expansion, måste den därför söka sig andra utvecklingsmöjligheter. Receptet därvidlag, nu som tidigare, måste bli att sälja nya varor på nya marknader. Jag skall i det följande helt kort och ofta endast antydningvis diskutera de möjligheter, som därvid erbjuda sig

1) Jag sade nyss, att vår industriella utveckling i hög grad har byggts upp på tekniska lärdomar från utlandet. Många anse, att vi i alltför hög grad litat till denna möjlighet. Vi ha på många områden försummat att i tillräcklig omfattning ägna oss åt teknisk forskning och konstruktionsarbete. Vill man nu skapa fram nya varor, blir tydligen teknisk forskning ett av de viktigaste medlen. Särskilt gäller ju detta våra skogsindustrier, där man nu anser sig kunna räkna med möjligheter till en kvalitativ utveckling, som kan ersätta den kvantitativa. Det skulle härvid gälla att bättre utnyttja träet såväl som konstruktionsmaterial som i form av kemisk råvara.

2) Man får emellertid komma ihåg, att den tekniska utvecklingen endast är en sida av företagsamheten. För att få ekonomiskt värde måste en uppfinning exploateras; detta är i själva verket den mest specifika sidan av företagsamheten.

Just på grund av de svårigheter, som måste väntas uppstå på exportmarknaderna, måste det vara av särskild vikt att icke försumma denna sida av marknadsproblemet. Förberedelser för kommande export bör i stor utsträckning kunna träffas redan före kriget. I själva verket torde vi ägna alltför liten uppmärksamhet åt studier av vad som händer på våra potentiella exportmarknader. Den snabba ekonomiska utvecklingen i Sydamerika måste göra denna världsdelen till en av de viktigaste exportmarknaderna efter kriget. Såvitt jag förstår, borde det vara en verkligt lönande investering för svensk exportindustri att genom studier på ort och ställe förbereda en avsättning på denna marknad. Vi måste givetvis även uppmärksamma de möjligheter, som kunna komma att erbjuda sig för våra trähusfabriker och verkstäder att deltaga i återuppbyggnadsarbetet.

3) Oavsett de möjligheter, som på så sätt kunna öppnas, måste vi emellertid bereda oss på att upprätthålla en hög grad av självförsörjning under en ganska lång period efter kriget. Man måste visserligen hoppas, att en friare världshandel än före kriget så småningom skall komma till stånd. En sådan nyordning kan måhända dock genomföras först så småningom. De olika länderna torde nämligen icke vara benägna att utan vidare avveckla den ökade självförsörjning, som kommer till stånd nu under kriget. Även bli vi därför sannolikt tvungna att i hög grad inrikta vår industri på hemmamarknaden även efter kriget. Det kan emellertid, som jag nyss sade, endast i begränsad utsträckning bli fråga om att höja graden av självförsörjning. Det gäller i stället att finna nya varor och nya marknader. Det kan bl. a. bli nödvändigt att söka mobilisera alla de behovs-

reserver, som finnas inom landet. Det är inte heller svårt att finna inhemska behovsreserver, som ställa den svenska industrien inför mycket stora arbetsuppgifter. Jag skall här endast peka på två exempel.

Som bekant håller sig svenska folket med alldeles för små bostäder i förhållande till sin allmänna levnadsstandard. Familjebostaden är sålunda i allmänhet mindre än två rum och kök. Detta förhållande går igen inom alla befolkningsgrupper och sålunda även inom industrien bland dess anställda. Nybyggnadsbehovet enbart för befolkningen inom denna näringstörde röra sig kring ett belopp av $\frac{1}{2}$ miljard kronor, om den nyss angivna standarden skulle kunna uppnås. En annan behovsreserv representeras av jordbrukets byggnader. Storleksordningen av den produktionsuppgift, som inöter på detta område, framgår därav, att värdet av samtliga jordbruksbyggnader uppskattas till minst 3 miljarder kronor. Därav beräknas 40 å 60 % vara av mindre god eller dålig beskaffenhet. I själva verket står man emellertid här inför en betydligt större uppgift än att reparera och ersätta förfallna bostäder. Den moderna jordbrukspolitiken är ju inriktad på att genomföra en sammanslagning av brukningsdelar till större enheter, vilket måste medföra en fullständig planläggning och bebyggelse av jordbruksfastigheterna.

4) Vid sidan av dessa möjligheter att finna nya varor och nya marknader står naturligtvis samma möjlighet som tidigare öppen för industrien att övervinna efterkrigstidens svårigheter, nämligen den, att i alla avseenden rationalisera produktionen för att därigenom skaffa sig större slagkraft på alla marknader.

De uppgifter, inför vilka den industriella företagsamheten kan komma att ställas, synas sålunda både bli svåra och stora. De komma att kräva både skicklighet, fantasi och djärvt intuitiv. De komma sannolikt även att kräva större kring-synthet vad gäller världsmarknaden och de sociala förhållandena på hemmamarknaden än tidigare. Det finns emellertid all anledning tro, att de svenska industriledarna äro av den kvalitet, att de skola kunna övervinna dessa svårigheter. Problemen äro emellertid så stora och i så hög grad gemensamma för olika företag, att det ter sig naturligt att räkna med, att de i större utsträckning än tidigare måste lösas i *samarbete företagen emellan*. Den svenska industrien ter sig i själva verket i dag i vissa avseenden efterbliven i fråga om graden av samarbete, om man jämför den med vissa andra näringstörnar. Jordbrukarna ha exempelvis drivit sitt samarbete så långt, att det ej endast omfattar

prisregleringar utan även inköps-, produktions- och försäljnings-samverkan av olika slag. Det ligger visserligen i sakens natur att industrien i dessa avseenden företar en högre grad av individualism. Produktionen är mera mångskiftande. Problemen måste ofta lösas individuellt. Företagen äro ofta större och ha därför större resurser att kunna bättre överblicka och behärska marknaden. Man glömmer emellertid vid diskussionen av det industriella samarbetet ofta bort, att flertalet svenska industri-företag äro ganska små. Av de 18,000 driftsenheter, som ingå i industristatistiken, ha endast 1,800 eller 10 % ett arbetarantal, som överstiger 50. Av dessa 1,800 enheter ha endast 80 mer än 500 arbetare. Mycket större är ej heller det antal företag, som kunna betecknas som storföretag. Bilden av industriens koncentrationsgrad förskjutes nämligen endast i mindre grad, om hänsyn toges därtill, att ett flertal driftsenheter i vissa fall ingå i samma koncern. Medelstora företag äro i varje fall en starkt framträdande grupp inom svensk industri och de marknads- och produktionsproblem, inför vilka de kunna komma att ställas, äro så omfattande, att det knappast kan vara berättigt att under hänvisning till den individuella företagsanslutningens betydelse avvisa ett längre gående samarbete dem emellan. Genom samarbete kunna de mindre företagen uppnå vissa av stordriftens fördelar. Ett sådant samarbete är särskilt påkallat i ett litet land, där hemmamarknaden är så starkt begränsad och produktionsskolan därför med nödvändighet ofta måste bli liten. Jag skall i det följande beröra vissa områden, som synas lämpa sig för ett samarbete, samt till slut något de former, som därvid kunna väljas.

1) Ett samarbete kring tekniska forskningsuppgifter är redan i gång. Företagen inom många branscher ha insett de fördelar, som kunna vinnas därigenom, att den gemensamma forskningen kan bedrivas i större skala. Jag behöver därför icke längre uppehålla mig vid den frågan. De marknadsundersökningar, som utgöra en lämplig förbindelse till en kommande exportoffensiv efter kriget, kunna säkerligen även i många fall lämpligen bedrivas i samarbete. Det är emellertid endast ett exempel på de många slag av ekonomiskt forskningsarbete, som lämpligen bedrivas i samarbete. Industrieföretagen offra ju redan stora summor på sådant utrednings- och forskningsarbete inom sina bransch- och huvudorganisationer.

2) Även en sådan uppgift, som en mobilisering av den inhemska konsumtionsreserverna synes lämpa sig för ett samarbete. Det gäller här produktionsuppgifter i mycket stor skala, där

industrien i egenskap av producent måste söka kontakten med staten eller andra intressenter, som kunna stå som uppdrags-givare. Industriens uppgift blir därvid främst att finna en tekniskt och ekonomiskt lämplig utformning av produkterna och organisation av produktionen. Exempelvis vad gäller bostäder och då speciellt industriarbetarbostäder är detta ett mycket svår-löst företagsproblem, som säkerligen endast kan lösas genom samarbete mellan flera företag, som representera olika branscher av byggnadsindustriens råvaruleverantörer. Man har som bekant på detta område icke lyckats komma fram till den genomgripande standardisering av bostäderna och då särskilt egnahemsbostaden, som skulle möjliggöra en radikal kostnads-sänkning. Framskapandet av nya billiga bostadstyper, lämpade för industriarbetare, är därför en forsknings- och konstruktions-uppgift av mycket omfattande slag, som sannolikt icke kan lösas av ett enskilt företag. Just industriarbetarbostaden borde efter kriget, då byggnadsverksamheten åter blir fri, kunna bli ett rikt fält för gemensam insats av de företag, som behöva sådana bostäder och de företag, som kunna producera dem. Består företagsanslutningen framförallt i att finna nya kombinationer, så framstår denna fråga som en eminent företagsuppgift.

3) Men samarbete bör kunna bli en förlängd arm för företagsanslutningen även när det gäller att effektivisera produktionen. I stort sett stå ju de svenska företagen tekniskt och organisatoriskt i regel på en mycket hög nivå. Detta utesluter emellertid icke, att de olika industribranscherna ofta icke ha en uppbyggnad, som fyller kraven på effektivitet. Alltför många enheter producera ofta samma vara i alltför korta serier. Ett samarbete mellan företagen bör kunna befrämja en standardisering, som nu ofta hålles tillbaka av konkurrensen företagen emellan. En specialisering av det enskilda företaget på vissa punkter bör kunna avlösa det mångsyssleri, som nu florerar på många håll. En intimare sammanlutning mellan företagen bör även i många fall kunna leda till en koncentration av driften till ett mindre antal enheter. Genom samarbete företagen emellan bör även kunna uppnås en förenkling av distributionen, som nu ofta slukar en oproportionerligt stor del av den färdiga varans pris. Enligt min mening kunna mycket betydande kostnads-sänkningar uppnås genom en ekonomisk och organisatorisk rationalisering branschvis längs dessa linjer.

I vilka former kan då en samverkan kring dessa olika arbets-uppgifter komma till stånd? Först och främst gäller det tydligen att kartlägga det ekonomiska och organisatoriska läget inom vederbörande bransch. Den enskilda företagaren har nämligen

ofta icke tillräcklig överblick över läget inom branschen. Bl. a. måste fastställas produktionskapaciteten för olika varuslag, produktionens fördelning på olika enheter, graden av specialisering vid varje enhet, kapacitetsutnyttjandet inom branschen. En sådan kartläggning kan sedan tjäna som grundval för företagarnas åtgärder och eventuella samverkan.

Denna samverkan kunde antaga olika former. Det torde vara av särskild vikt att ej doktrinärt binda sig för något system, som skulle kunna betecknas som monopolism eller korporatism. Det lyckligaste torde i stället vara att företagen få fritt gruppera sig i olika former kring gemensamma produktionsuppgifter. En sådan utveckling torde bäst överensstämma med den frihet för näringslivet, som är av primär betydelse för dess livskraft.

a) Den traditionella vägen för gruppbyggnad av detta slag är helt säkert koncernbyggnaden. Erfarenheten visar, vilka vinster i fråga om effektivitet, som kunde uppnås genom samordningen av en sådan företagsgrupp. Den fusion, som nyligen kommit till stånd mellan våra ledande metallverk, är ett exempel på en sammanslagning, som skett i syfte att uppnå en mera rationell arbetsfördelning mellan två likartade företag.

b) Samtidigt finnes även exempel på olika former av lösare samarbete mellan fristående företag. En grupp av företag inom den kemiska industrien har exempelvis nu under kriget sammanslutit sig för att genom ett gemensamt dotterbolag etablera ett samarbete i produktions- och försäljningsfrågor. I detta fall gäller det ett antal varandra kompletterande industrier, som genom sitt samarbetsbolag utbyta informationer, diskutera produktionsfördelning samt möjligheter till kombinationer av de olika företagens produkter.

En sådan gruppbyggnad kan emellertid även tankas genomförd inom branscher med mera ensartad produktion. Ett mindre antal företag kunna inom en sådan bransch etablera ett samarbete, som går ut på att utbyta erfarenheter och specialisera produktionen. En sådan sammanhållning kombineras naturligt nog även med fördel med en gemensam försäljningsorganisation. En sådan grupp kan tankas genom sitt samarbete uppnå ett så väsentligt förspång i effektivitet, att på vanligt sätt enligt den fria konkurrensens lagar en koncentration av produktionen till de mera effektiva företagen kommer till stånd.

c) Slutligen kan även ett samarbete mellan företagen i produktionsfrågor förmedlas genom kartellorganisationer eller branschföreningar. Ett sådant samarbete planeras exempelvis

inom Sveriges Mekan-Förbund. Man har inom denna organisation övervägt att inventera produktionen av smådelar vid de enskilda företagen i syfte att uppnå en standardisering och sammanföra produktionen i längre serier.

Ett samarbete av här angivet slag vare sig det gäller teknisk forskning, gemensamt konstruktionsarbete för att skapa nya produkter, marknadsundersökningar, branschstudier eller direkt produktions-samarbete behöves, om det bedrivs i dessa frivilliga former icke innebära en begränsning av den fria företags-samheten. Tvärtom böra industriens organisatoriska begåvningar på detta sätt få möjlighet att vidga sin verksamhet över ett större fält. Jag har för min del svårt att se, att en företags-samhet av denna art, som sträcker sig utanför de egna fabriksvaggarna, skulle kunna betraktas som mindervärdiga eller oförenliga med ett fritt näringsliv.

Att jag här uppehållit mig så mycket vid samarbetet vid industrien beror främst därpå, att det här gäller en typ av företags-samhet, som vi enligt min mening ha alltför litet av i svensk industri, men som i många fall borde kunna bli ett medel för att befrämja den ökade rörlighet och effektivitet, som kommer att krävas av den svenska industrien, om den skall kunna klara anpassningsproblemen efter kriget.

Grundläggande för den svenska industriens utvecklingsmöjligheter blir naturligtvis i alla fall då liksom hittills den individuellt utformade företagsinsatsen. Det fria näringslivets största styrka är ju trots allt den, att det erbjuder en metod att fånga in och för folkhushållet tillgodogöra all den handlingsvilja, som ej rymms inom en byråkratisk apparat men som kan utvecklas på olika håll inom ett rikt förgrenat, decentraliserat näringsliv. Den enskilda företags-samheten är sålunda enligt min mening den viktigaste grunden för det industriella framåtskridandet. Men den bör kunna förstärkas genom ett längre gående samarbete.

Leitmästare M. Nordquist

Herr Ordförande!

Föredragshållaren berörde inledningsvis den kraftiga expansion hos sulfatmasseindustrien under tiden efter första världskriget. I anslutning här till vill jag knyta några reflexioner.

I den mån diskussionen rör sig om den kvantitativa utformningen träder råvaruproblemet, d. v. s. skogstillgångarna och deras avkastning i förgrunden, när det gäller att bedöma skogsindustrierna och deras framtida produktionsförhållanden

tals olika produkttyperna skulle påverkas av en stel organisation och en rigorös koncentration av företagsgrupperna. Men egentligen vore ett sådant inträngande i produktionsrika typvärld nödvändigt för att man skulle få en föreställning om, hur det abstrakta programmet skulle handskas med sitt konkreta material. Man kan ju först skilja mellan exportproduktion och tillverkning för inhemsk marknad, vilken senare synes mest intressera förslagsställaren. Exportindustrin saknar varje möjlighet att undvika den konkurrens, som koncentration och specialisering skulle avlägsna eller avtrubba på hemmamarknaden. Men, för att betrakta endast den senare, det måste vara en avgjord skillnad mellan produktionen av t. ex. kullager och tillverkning av skrivbordslampor eller andra produkter för privata konsumenter. Sträng specialisering och standardisering kommer ovillkorligen till korta under tider då konsumtionsvalet är fritt. Det är inte svårt att ur Svensk Industrikalenders tillverkningsregister plocka fram tusentals färdigvaror, som skulle trotsa varje försök att binda eller tygla konsumentens fria val och fabrikantens typskapade fantasi. Ett program som det här ifrågakarande måste känna sig begränsat till i huvudsak produktionen av råvaror, halvfabrikat, produktionsmedel, maskindelar, hjälpprodukter och slutligen av färdiga produkter mestadels varaktiga kapitalvaror, dock på långt när ej alla.

Exportvarorna — eller många av dem — halka undan en ström likriktning. De ha, som docenten Svennilson mycket riktigt erinrar, att mota hård konkurrens, och för en produktionsapparat som den svenska måste ju en smidigt förnyad kvalitet ersätta en industriell tillverkning, som oemotståndligt dominerar genom sin massa. Hr Svennilson har i sitt föredrag ingalunda förbiset detta. Det kan invändas, att specialiseringen inte försvårar utan underlättar typväxlingen. Sakert är det inte, ty en inarbetad stor produktionsapparat kan bli ett hinder för nya former och metoder. Men så är det den utländska konkurrensen i England ha, såsom hr Svennilson också meddelat. 120 storindustriella företagare i början av november utsänt ett *statement* om en *national policy for industry*, som i mångt och mycket erinrar om hr Svennilsons program, i andra delar åter skiljer sig därifrån. Framställningen har skarpt kritiserats i engelsk ekonomisk press, t. ex. *Economist* och *Financial News*, visserligen mindre ur ekonomiska synpunkter än ur politiska. Men *Financial News* erinrar om att England är och måste vara ett exporterande land — liksom Sverige. Nå, nu låter tidningen en tankt firma »Smith & Co» skriva till sina kunder i utlan-

det: »Vi tänka upprätta en ny organisation här i landet, efter de allra senaste principer, någonting i samma väg som under medeltiden. Systemet ser litet monopolistiskt ut, men vi försäkra, att edra intressen skola omsorgsfullt skyddas. Om ni ha någon importförening, skulle vi gärna vilja komma i förbindelse med den för att höra edra önskemål om kvalitet och pris på våra varor.» Kunden svarar: »Bekymra er inte om det. Kunder ha aldrig någon organisation. Ordna edra interna förhållanden som ni behaga. Om vi inte tycka om edra pris och kvaliteter, kunna vi alltid köpa från Tyskland eller Amerika eller Guatemala eller någon annanstans ifrån.»

Den engelska skriften publiceras in extenso i *Financial News* för den 11 november. Den rör sig på det rent industriella området, utesluter jordbruket men sysslar även med industriens arbetarfrågor. Den visar ett ömt intresse för konsumenterna, som inte fått så mycket på sin lott i hr Svennilsons program. Även den mindre och medelstora industrien ligger den engelska planen varmt om hjärtat och hotas ingalunda med likvidering eller koncentration. Tanken på ett industrijättarnas envälde är den engelska planen fjärran. Den har nog klart för sig, att en industriell undervegetation inte kan ersättas av jätteväxt. Man får ju också erinra sig, att Förenta Staternas industri till betydligt övervägande del — i arbetskraft räknat — består just av *relativt* små företag, som trivas väl i jättarnas skugga. De ryska femårsplanerna ombuldade som bekant »kommandohöjderna», jätteföretagen. Men nu börjar man sansa sig. Redan för några år sedan, vid 18:de partikongressen 1939, varnade Molotov för »gigantomanien», särskilt med hänsyn till det ofantliga tryck den utövade på kommunikationerna, och nu gå även ryska vetenskapsmän till angrepp på det dimensionala storhetsvarsinnet. Molotov sade att den industriella gigantomanien, som manifesterat sig i häpnadsväckande jätteanläggningar utan möjligheter till räntabelt utnyttjande, förorsakat stora skador för folkhushållet. Även den starka centraliseringen, som företagarna ansett förkvavande, har man sökt minska genom att bereda företagsledarna större ansvarighet. I vårt land äro naturligtvis sådana överdrifter otänkbara och åsyftas säkerligen inte heller av docenten Svennilson.

Docenten Svennilson.

Jagmastare Nordquist lämnade en del upplysningar om våra möjligheter att utbygga vår skogsindustri. Han kom för sin del till den pessimistiska slutsatsen, att det kan bli nödvändigt

att minska uttaget av virke ur våra skogar. Det må vara därmed hur som helst. Det avgörande för oss, då vi blicka framåt, är, att vi i varje fall icke kunna tänka oss att göra om, vad som skedde efter förra kriget, då vi på exempelvis fem år tredubblade produktionen av sulfatmassa. Så långt äro alla ense: efter detta krig kan det inte bli fråga om någon snabbare kvantitativ expansion av skogsindustrien.

Disponent Sahlén anförde några intressanta synpunkter på frågan om samarbete på exportmarknaderna. Han kompletterade vad jag sagt, då han framhöll, att det inte bara kan bli nödvändigt med samarbete i fråga om marknadsundersökningar utan också om ett samarbete gruppvis i fråga om själva försäljningsarbetet. Jag tror den frågan kommer att bli av mycket stor betydelse efter kriget. Det finns nämligen en tendens i den internationella handeln, som jag tror man måste hålla ogonen på. Stormakterna ha under kriget börjat köpa upp råvaror från vissa transoceana länder i stora klumpar. England har exempelvis för hela kriget och ett par år därefter övertagit all ull, som kommer från Australien. Studerar man diskussionen i de anglo-saxiska länderna, finner man, att man där har sina tankar riktade mot att efter kriget fullfölja denna handelspolitik, vilket måste leda till att vi kunna komma ut i högre grad än tidigare få en byteshandel länderna emellan. Skulle den tendensen förverkligas, måste det vara av stor betydelse, att industriföretagen kunna uppträda gruppvis för att därigenom göra sig bättre gällande och bli en mer passande partner på världsmarknaden.

Överingenjör Tigerschiöld och direktör Brunius gävo uttryck åt en i viss mån välbefogad skepsis beträffande möjligheterna att förverkliga ett samarbete. Jag delar helt T:s upfattning, att det kan komma att möta stora svårigheter. Jag vill emellertid understryka, att man enligt min mening i detta avseende ej bör gå doktrinar: till väga och binda sig för det ena eller andra systemet. I England har från industrihåll framförts den åsikten, att man bör genomföra en organisation av industrien branschvis, som innebär tvångsanslutning och även rätt för branschledningen att dirigera de enskilda företagen. De enskilda företagen skulle dock ha möjlighet att klaga vid högre industriell instans för att få sina önskemål tillgodosedda. I England har detta förslag mött av den starkaste opposition. Jag har självt sökt giva uttryck åt den upfattningen, att det ej är något sådant system vi skola eftersträva. Redan av de skalredaktör Brunius anförde, tror jag inte, att ett sådant system passar hos oss. Men det hindrar ju inte, att man i mera fria

former kan bilda grupper av företag, allt eftersom gemensamma intressen föreligga.

För min del tror jag ej, att risken för oss är den, att samarbetet drives för långt. Snarare föreligger en risk, att industrien inte inser de fördelar, som kunna vinnas genom längre gående samarbete. Ett sådant samarbete behöver inte heller såvitt jag förstår, medföra en tendens mot storföretag. — Jag anser för min del inte, att vi här i landet ha visat benägenhet för »gigantomania», snarare tror jag, att vi i fråga om företagsstorleken ofta ligga i underkant. — Det väsentliga med ett samarbete är emellertid inte, att man inriktar sig på stora enheter, utan tvärtom, att man söker vinna den stora enhetens fördelar genom samverkan mellan mindre fristående enheter.

Jag tror sålunda, att man, om man vill ge sig in på en samsarbetspolitik, måste pröva sig fram från fall till fall, och att det är möjligt att utveckla samarbetet mellan företagen utan att därigenom rubba grundvalen för näringslivets frihet.

Herr Ordföranden.

Är det någon mera, som önskar yttra sig?

Om så ej är fallet, ber jag att få framföra Klubbens tack till Docenten Svennilson för hans föredrag. Det är glädjande, att den tekniska forskningen börjat vinna allmänt erkännande i landet, inte minst från statsmakternas sida. Det är ju en sak, där vi legat efter. Därför ser man med glädje varje nytt tag, som tages i den riktningen. Och skola vi kunna hävda oss i konkurrensen, är det allt nödvändigt, att den tekniska forskningen lägges upp på samma eller på en högre nivå än på andra håll. Jag syftar på både Finlands och Norges tekniska forskning, som legat före den svenska. Nu däremot tror jag, att vi äro på god väg att taga igen det försprång, som de andra vunnit.

Beträffande samarbetet mellan industrierna, så kan jag ju nämna, att inom pappersindustrien har existerat ett mycket gott samarbete under en följd av år inom Scancraft och Scannews, Scanfin o. s. v. Det är alltså de skandinaviska förenade pappersindustriernas sammanslutningar i Sverige, Norge och Finland, som enat sig om ett gemensamt uppträdande på exportmarknaden med gemensam prissättning, gemensamma försäljningsvillkor och dessutom, vilket är ofrånkomligt, en viss fördelning på de olika bruken av orderstocken, så att konkurrensen inte är fri. Detta har fungerat bra och lett till en mycket god organisation. Så t. ex. är kraftpapper en faktor att